

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XIII

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

СРПСКИ ЈЕЗИК
XIII/1–2

Београд, 2008.

811.163.41'367

СРЕТО ТАНАСИЋ (Београд)

ЈЕДАН ТИП БЕЗЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ С ГЛАГОЛОМ *МОРАТИ*

У раду се говори о једном типу безличних реченица које се образују са глаголом *морати* у предикату. Ради се о таквом типу безличних реченица који се у савременом српском језику често остварују у сложеној реченици, тј. глагол *морати* захтијева допуну у виду друге реченице, клаузе.

Кључне ријечи и изрази: савремени српски језик, безличне реченице, субјекат, предикат, модални глаголи, *морати*.

Српски језик, као и други словенски језици, познаје два основна модела реченица. Први модел представљају реченице које имају два основна члана, тј. предикат и субјекат – то су двочлане реченице; други модел представљају реченице које имају један основни члан, тј. предикат – то су једночлане реченице. Једночлане реченице су, дакле, такве реченице које у своме саставу немају и не могу имати субјекат као синтаксички члан. Зато се и називају бесубјекатске, безличне или имперсоналне реченице. Михаило Стевановић у својој великој синтакси безличним реченицама је посветио посебан одељак, насловивши га управо *Безличне реченице*¹. Ту је он навео извјестан број врста ових реченица „у оној мери колико то захтева упознавање карактера најзначајнијих њихових врста којих је број [...] доста ограничен“². Иако, дакле, овај аутор истиче да је број врста безличних реченица у српском језику ограничен, он не наводи све такве врсте. Ипак, реченице које се наводе ту углавном илуструју ситуацију у српском језику у погледу безличних реченица, а то је да оне могу бити од двије врсте. Једну групу чине такве реченице код којих је отварање синтаксичке

¹ Стевановић 1991: 88–95.

² Исто, 88.

позиције за субјекат онемогућено самом семантиком глагола у позицији предиката: глаголом се реферише о неким појавама у природи које се не везују за појам исказив именицом номинатива у синтаксичкој позицији субјекта. Другу групу чине такве реченице код којих је увођење реченичног субјекта онемогућено синтаксичким разлозима: у самој реченици се налази неки синтаксички елемент који не дозвољава увођење именске ријечи у позицију реченичног субјекта. У оба ова случаја реченични предикат се јавља у одређеној форми карактеристичној за безличне реченице, то је треће лице средњег рода једнине³. Кад је ријеч о првој подврсти, наши синтаксичари у њу увијек сврставају реченице којим се реферише о одређеним појавама у природи – космичке или метеоролошке појаве, како то каже М. Стевановић (88. стр.), те реченице код којих се у предикату јављају „глаголи осећања чулима *видејџи*, рецимо, или *осећајџи* *какав мирис*”, какви су *мирисајџи* и *јахнујџи*⁴.

Као што се може видјети, сам аутор ове наше велике синтаксе није имао намјеру да у осврту на безличне реченице поброји и примјерима илуструје све њихове врсте. Тако су њима приступали и писци новијих граматика, а немамо ни монографију у којој би биле детаљније описане све врсте безличних реченица у савременом српском стандардном језику. Потребно је, свакако, попунити ову празнину у синтакси савременог српског језика. У овоме раду – који пишем у част академика Бранислава Остојића, који је вишеструко задужио науку о српском језику, па је током свога дугогодишњег плодног изучавања српског језика дао значајан и лијеп допринос и синтаксичкој науци – ја ћу се мало детаљније позабавити једном врстом безличне реченице што се образује са глаголом *морајџи* у позицији предиката.

Није ново кад кажем да структура просте реченице зависи од семантичке класе глагола у синтаксичкој позицији предиката. Већ сам поменуо да се у нашој литератури издвајају одређене групе безличних реченица код којих је отварање синтаксичке позиције субјекта онемогућено управо семантиком глагола у предикату. И нису само то глаголи који се наводе у нашој литератури. У једноме свом раду⁵ показао сам да и модални и њима слични глаголи показују извјесне лексичкосемантичке специфичности које утичу на формирање безличних реченица. Том приликом говорио сам о неким врстама безличних реченица са глаголима *јеребајџи*, *моћи*, *морајџи*. Тамо нисам наводио све могуће видове безличних реченица које се формирају са овим глаголима у позицији предиката. Ту, дакле, нисам говорио ни о типу безличних реченица са глаголом *морајџи* о коме ће овдје бити нешто више ријечи.

³ Ивић 1963; Ивић 1995. На истим основама врши се подјела безличних реченица и у Стевановићевој синтакси коју сам овдје поменуо.

⁴ Стевановић: 1991, 89. У основи исто је и у наведеним радовима М. Ивић – в., нпр, Ивић 1963, 22.

⁵ Танасић 2007.

Да се овдје ради о моделу безличне реченице који зависи од семантичке вриједности глагола *морайи*, може се закључити на основу чињенице да наши лексикографи једно подзначење овога глагола илуструју првенствено безличним реченицама. Тако се у нашем великом рјечнику Српске академије наука и уметности глаголу *морайи* под бројем 4. а. приписује значење: *истицање веровајноће, извесносйи оноја шйо се казује доуунским ілаіолом, доуунском реченицом*, уз напомену да се ту глагол *морайи* употребљава често безлично. Потом се то значење илуструје примјерима, међу којима су и ови:

[1]

1. *Мора* да су се путници овој двојници учинили сумњиви (Т. Остојић).
2. Дошле јој другарице да ме виде. ... Видиш, *мора* да им се хвалила, а знају да ћу доћи (М. Глишић).
3. *Мора* да је зацијело била таква пометња и стиска ... (Стј. Крањчевић).

И у шестотомном Речнику МС наводи се уз глагол *морайи*, под бројем 3. а., овакво значење тог глагола и дају примјери, међу којима је и сљедећи:

[2]

1. *Мора* да је био дебео лед? (Р. Петровић).

И овдје се даје напомена да се то значење остварује често са безлично употријебљеним глаголом у реченици.

У једнотомном рјечнику МС⁶ забиљежено је такође ово значење глагола *морайи*. Наиме, уз овај глагол под бројем 4. а. оно је дато, само је наведен један примјер, и то са другим моделом реченице: *Морало* му је бити педесет година. Дакле, овдје се ради о реализацији датог значења у оквиру прости реченице. И овдје се указује да се овај глагол са тим значењем јавља често безлично. Овакве прости реченице с глаголом *морайи* наводе се и у два претходно поменута рјечника.

Примјери из [1] и [2] који су наведени у најпотпунијим српским рјечницима говоре да ова врста безличних реченица са глаголом *морайи* није ријетка у српском језику, а није ни новијег датума. То свједочи и њено присуство у стиховима познате Змајеве пјесме: *Твој је синак јунак био, / ако ј' ум'о камен јести, / мора да се угојио.*

Наводим још таквих примјера, из дјела новијег датума.

[3]

1. *Мора* да су га изненадили, на превару, без оружја, јер тај се са сабљом у руци не би никога бојао (ИАТХ, 218).
2. Чим човек говори о Богу и ђаволу, *мора* да је луд (ИАТХ, 302).
3. *Мора* да сам и ја грешан док је и у моју кућу ушла (ИАТХ, 379).

⁶ Николић, РМС.

4. *Мора* да су строги према њој: тек што је воду донијела, одмах су је послали за храну теладима (МЛЛГ, 57).
5. *Мора* да је варош на истом мјесту гдје је и прије била, али мени се чини да се од страха помакла (МЛЛГ, 74).
6. *Мора* да му је сан изненада дошао, друкчије он не би оставио ватру да гори (МЛЛГ, 80).
7. *Мора* да су због нечег обамрле везе које су их изнутра покретале (МЛЛГ, 97).
8. *Мора* да су Тробрку дрхтале гаће чим му је и вечеру дао (МЛЛГ, 99).
9. *Мора* да има још која, јер ни оне не живе у самоћи (МЛЛГ, 162).
10. Он слеже раменима: *мора* да има, али није његов посао да прати (МЛЛГ, 181).
11. То ме зачуди – никад прије на том пропланку нијесмо ноћивали, *мора* да се догодило нешто ... (МЛЛГ, 195).
12. *Мора* да му се та слика сада одвећ чини лажном (РБНП, 32).
13. Ноге су ми укочене. Осећам да нешто по њима мигољи *мора* да су црви и бубе, јер имају на то права (РБНП, 44).
14. Такве ријечи *мора* да је пеку (РБНП, 45).
15. Боле га кости, *мора* да то зло долази од Куке и Косте, који муче болеснике (РБНП, 140).
16. И прва ријеч која је при постању Херцеговине уопште изговорена *мора* да је била ђаво (РБНП, 154).
17. *Мора* да ће пасти киша чим си ти тако рано дошао (Разг.).
18. Спаса јој *мора* да има негде, као и њему, мишљаше ... (МЦС, 189).

Значење глагола *морайи* – истицање вјероватноће онога што се исказује глаголом у другом предикату (овдје боље него: другим глаголом) – захтијева образовање сложене реченице: у допунској реченици се исказује радња / ситуација на коју се односи став исказан глаголом *морайи*. Предикат зависне клаузе може имати сваку од три временске вриједности. А предикат клаузе са глаголом *морайи* јавља се увијек у облику презента. Дакле, овим глаголом се истиче садашњи став о некој радњи/ситуацији која може припадати прошлости, садашњости или будућности. Нема оваквих сложених реченица код којих је глагол *морайи* у управној, безличној клаузи у претериталном или футурском облику.

Овдје наведени примјери илуструју ситуацију кад је у допуни глаголу *морайи* двочлана реченична конструкција гдје је у допунској клаузи остварен двочлани реченични модел. Међутим, у тој позицији се може јавити и безлична реченица – уп.: *Мора да је ноћас њрмјело*; *Мора да га је њробагало* у крстима пред промјену времена.

Овакве реченице могу се својом структуром подударати са реченицама у којим глагол *морайи* има друго значење. Посљедњи овдје наведен примјер (18) свједочи о томе. У њему се глагол *морайи* може интерпретирати другачије – исказивање неопходности, што се исказује и глаголом *ѡребайи*⁷. У ствари, до оваквог преклапања значења долази у једном случају кад је и предикат за-

⁷ Види РМС уз глагол *морайи* под 2.

висне клаузе у облику 3. лица презента: онда кад је облик предиката зависне клаузе идентичан предикату управне. Такав случај илуструју и примјери број девет и дванаест: *Мора* да има још која. *Мора* да му се та слика сад одвећ чини лажном. Поставља се питање да ли би се двосмисленост у њима избјегла ако би се презент у зависној клаузи замијенио инфинитивом: *Мора бији* још која; *Мора* му се та слика сад одвећ *чини* лажном. Треба рећи да и у оквиру прости реченице глагол *морайи* може реализовати и значење које се њиме исказује кад је посриједи сложена реченица, тј. кад безлична реченица захтијева допунску клаузу. Такви примјери се могу наћи у нашим помињаним рјечницима. Не би дошло до промјене на значењском плану ако бисмо неку овдје навођену сложена реченицу трансформисали у просту; уп.: Морали су га *изненади* ... јер тај се са сабљом у руци не би никога бојао. Само, на формалном плану се дешава велика промјена: једночлана реченица се преводи у двочлану. Да се преклапање значења јавља у описаним условима, свједочи нам примјер четрнаест: Такве ријечи *мора* да је пеку. Предикати се не подударaju и нема двосмислености. Ако бисмо ову реченицу преобразовали у: Таква ријеч *мора* да је пече – дошло би до двосмислености. Посебно ако бисмо је трансформисали у: *Мора* да је таква ријеч пече. Међутим, овим поводом треба само подсјетити на чињеницу да ово није једини случај да нека синтаксичка јединица има својство хомонимичности у српском језику. Проблем се разрјешава у контексту. Контекст, наиме, помаже да се у глаголом *морайи* исказе неопходност ситуације / радње исказане допунским глаголом или да се тај став ублажи – да се исказе вјероватноћа ситуације / радње.

Овај тип реченице сличан је једном виду реченица које се образују са безлично употријебљеним глаголима *иребайи* и *ваљайи*. Такве реченице илуструју сљедећи примјери:

[4]

1. *Треба* да се за ово добро спремимо (Разг.).
2. *Ваља* да сутра одем рано у библиотеку (Разг.).

И у овим реченицама глаголи управних клауза су употријебљени безлично. Међутим, ови глаголи се не понашају како се понаша глагол *морайи* у описиваним двочланим реченицама. Тако, нпр., они могу доћи и у претериталним и футурским облицима, и у облику потенцијала, што све, видјели смо, није доступно глаголу *морайи*. Има и других појединости које не дијеле ова два глагола са глаголом *морайи* у безличној употреби, али и таквих које међусобно не дијеле ни глаголи *ваљайи* и *иребайи*. То, ипак, није тема овога рада, па се неће овдје ни разматрати.

Речено се укратко може свести на сљедеће. Глагол *морайи* у својој безличној употреби може да образује посебан модел сложене двочлане реченице гдје је зависна клауза допуна глагола *морайи*. Преко оваквих реченица исказу-

је се једно значење тога глагола – извјесност, вјероватноћа радње / ситуације именоване глаголом у предикату допунске клаузе. У таквом моделу тај глагол се увијек јавља у облику презента, а предикат у зависној клаузи, која се уводи преко овога глагола, може бити у претериталним и футурским облицима или у облику презента, као и у облику потенцијала. Овај модел двочлане сложене реченице има извјесну сличност са одређеним врстама двочлане сложене реченице који се образују са глаголима *ваља̄ӣи* и *ӣреба̄ӣи*. Сличност, међутим, није потпуна.

ИЗВОРИ

ИАТХ – Иво Андрић, *Травничка хроника*, Нолит Београд, 1981.

МЛЛГ – Михајло Лалић, *Лелејска јора*, Београд

МЦРЛ – Милош Црњански, *Сеобе*, Нолит Београд, 1973.

РБНП – Радован Братић, *Најлеише ӣриче*, Просвета Београд, 2003.

ЛИТЕРАТУРА

Ивић 1963: *Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice*, Књижевност и језик X/1, Београд, 18–24.

Ивић 1995: Milka Ivić, *O strukturi srpskohrvatske proste rečenice s glagolskim predikatom*, *Lingvistički ogledi* (1. izd. 1983), 59–83.

Николић РМС: *Речник савременога српског језика*, редиговао и уредио Мирослав Николић, Матица српска Нови Сад, 2007.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. 3, Матица српска Нови Сад, 1969.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 13, САНУ Београд, 1988.

Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса* (1. изд. 1969).

Танасић 2007: Срето Танасић, *Безличне реченице с модалним глаголима у савременом српском језику*, *Probleme de filologie slavă / Вопросы славянской филологии / Проблеми словенске филологије*, Западни универзитет у Темишвару, Филолошки, историјски и теолошки факултет, Темишвар, 207–213.

висне клаузе у облику 3. лица презента: онда кад је облик предиката зависне клаузе идентичан предикату управне. Такав случај илуструју и примјери број девет и дванаест: *Мора* да има још која. *Мора* да му се та слика сад одвећ чини лажном. Поставља се питање да ли би се двосмисленост у њима избјегла ако би се презент у зависној клаузи замијенио инфинитивом: *Мора бији* још која; *Мора* му се та слика сад одвећ *чинији* лажном. Треба рећи да и у оквиру прости реченице глагол *морайи* може реализовати и значење које се њиме исказује кад је посриједи сложена реченица, тј. кад безлична реченица захтијева допунску клаузу. Такви примјери се могу наћи у нашим помињаним рјечницима. Не би дошло до промјене на значењском плану ако бисмо неку овдје навођену сложена реченицу трансформисали у просту; уп.: Морали су га *изненадији* ... јер тај се са сабљом у руци не би никога бојао. Само, на формалном плану се дешава велика промјена: једночлана реченица се преводи у двочлану. Да се преклапање значења јавља у описаним условима, свједочи нам примјер четрнаест: Такве ријечи *мора* да је пеку. Предикати се не подударају и нема двосмислености. Ако бисмо ову реченицу преобразовали у: Таква ријеч *мора* да је пече – дошло би до двосмислености. Посебно ако бисмо је трансформисали у: *Мора* да је таква ријеч пече. Међутим, овим поводом треба само подсјетити на чињеницу да ово није једини случај да нека синтаксичка јединица има својство хомонимичности у српском језику. Проблем се разрјешава у контексту. Контекст, наиме, помаже да се у глаголом *морайи* исказе неопходност ситуације / радње исказане допунским глаголом или да се тај став ублажи – да се исказе вјероватноћа ситуације / радње.

Овај тип реченице сличан је једном виду реченица које се образују са безлично употријебљеним глаголима *иребайи* и *ваљайи*. Такве реченице илуструју сљедећи примјери:

[4]

1. *Треба* да се за ово добро спремимо (Разг.).
2. *Ваља* да сутра одем рано у библиотеку (Разг.).

И у овим реченицама глаголи управних клауза су употријебљени безлично. Међутим, ови глаголи се не понашају како се понаша глагол *морайи* у описиваним двочланим реченицама. Тако, нпр., они могу доћи и у претериталним и футурским облицима, и у облику потенцијала, што све, видјели смо, није доступно глаголу *морайи*. Има и других појединости које не дијеле ова два глагола са глаголом *морайи* у безличној употреби, али и таквих које међусобно не дијеле ни глаголи *ваљайи* и *иребайи*. То, ипак, није тема овога рада, па се неће овдје ни разматрати.

Речено се укратко може свести на сљедеће. Глагол *морайи* у својој безличној употреби може да образује посебан модел сложене двочлане реченице гдје је зависна клауза допуна глагола *морайи*. Преко оваквих реченица исказу-

је се једно значење тога глагола – извјесност, вјероватноћа радње / ситуације именоване глаголом у предикату допунске клаузе. У таквом моделу тај глагол се увијек јавља у облику презента, а предикат у зависној клаузи, која се уводи преко овога глагола, може бити у претериталним и футурским облицима или у облику презента, као и у облику потенцијала. Овај модел двочлане сложене реченице има извјесну сличност са одређеним врстама двочлане сложене реченице који се образују са глаголима *ваљайи* и *йребайи*. Сличност, међутим, није потпуна.

ИЗВОРИ

- ИАТХ – Иво Андрић, *Травничка хроника*, Нолит Београд, 1981.
 МЛЛГ – Михајло Лалић, *Лелејска јора*, Београд
 МЦРЛ – Милош Црњански, *Сеобе*, Нолит Београд, 1973.
 РБНП – Радован Братић, *Најлејше йриче*, Просвета Београд, 2003.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1963:** *Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice*, Књижевност и језик X/1, Београд, 18–24.
Ивић 1995: Milka Ivić, *O strukturi srpskohrvatske proste rečenice s glagolskim predikatom*, *Lingvistički ogledi* (1. izd. 1983), 59–83.
Николић РМС: *Речник савременоја срјској језика*, редиговао и уредио Мирослав Николић, Матица српска Нови Сад, 2007.
РМС: *Речник срјскохрвајској књижевној језика*, књ. 3, Матица српска Нови Сад, 1969.
РСАНУ: *Речник срјскохрвајској књижевној и народној језика*, књ. 13, САНУ Београд, 1988.
Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени срјскохрвајски језик II. Синџакса* (1. изд. 1969).
Танасић 2007: Срето Танасић, *Безличне реченице с модалним глаголима у савременом срјском језику*, *Probleme de filologie slavă / Вопросы славянской филологии / Проблеми словенске филологије*, Западни универзитет у Темишвару, Филолошки, историјски и теолошки факултет, Темишвар, 207–213.

ОДИН ТИП БЕЗЛИЧНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С ГЛАГОЛОМ *МОРАТИ*

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе рассматривается вопрос об одном типе безличных предложений, образующихся с глаголом *морати* в предикате. Данная модель безличных предложений обусловлена семантикой названного глагола. В таком предложении реализуется одно из значений данного глагола: подчеркивание вероятности, известности того, что выражается дополнительным предложением или дополнительным глаголом. Безличное предложение этого типа требует, следовательно, наличия обязательного дополнения. Это дополнение может быть представлено формой глагола в инфинитиве (Морали су га *изненадиџи*, јер тај се са сабљом у руци не би никога бојао), или зависимой клаузой (Мора *да су ја изненадили*, јер тај се са сабљом у руци не би никога бојао). В настоящей работе рассматривается второй случай. Такие предложения часто образуются в современном сербском языке. В них глагол *морати* всегда употребляется в форме настоящего времени.

Срејџо Танасич

